

ВПЛИВ КРИЗИ НА СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ СУСПІЛЬСТВА ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ

Розглянуто й узагальнено складові соціальної політики України в кризових умовах, показники якості та рівня життя, проведений аналіз рівня безробіття і тенденцій його зміни.

Examined and summarized the components of social policy of Ukraine in crisis conditions, indicators of quality and standards of living, the analysis of unemployment and its trends.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, середній клас, соціальна справедливість.

Глобальна економіка зіштовхнулася з дуже серйозною рецесією. Тривалість та глибина цієї кризи залежать від того, наскільки своєчасними і точними будуть дії урядів кожної країни. Світу ще доведеться домогтися узгодженості макроекономічної політики, яка буде необхідна, щоб відновити економічне зростання після початку кризи.

Нині споживачі у багатьох країнах світу обмежують свої витрати, реагуючи на зниження доходів і побоюючись безробіття. Непереборна сила, що спричинила поточну втрату робочих місць, спад продуктивності і зупинку торгівельних потоків, навіює страх, який перевершує навіть фінансову паніку. Ця системна криза співпала з безпрецедентним зростанням цін на продовольство і товари першої необхідності. Історія вже показала, що криза такого масштабу веде до соціальної та політичної нестабільності з непередбаченими і часто трагічними наслідками.

Те, що українському суспільству загрожує значне падіння життєвого рівня і моральні втрати через нездійснені надії на краще майбутнє, відчули всі громадяни України, і особливо ті, хто залишився без роботи. Наслідки кризи будуть особливо катастрофічними для соціально незахищених людей пенсійного віку.

Порушена система координат, яка існувала десятиліттями. Втрачено можливість віддавати борги минулого – під загрозою пенсійна система; немає шансів думати про майбутнє – руйнується система середньої та вищої освіти. Дедалі менш доступними стають платні послуги на освіту, послуги лікарень і транспортні послуги. І все це на тлі катастрофічного зростання податків і бази оподаткування.

Багато країн, виходячи з кризи, намагаються врятувати людський капітал, тому що знають його цінну, в нас же відбувається повна деконструкція соціальних прав. Байдужість до долі громадян – це сьогодні найстрашніша проблема, так як процеси руйнування соціальної справедливості незворотні. А розпад соціальної захищеності означає зникнення вертикальних зв'язків між різними верствами і прошарками суспільства. Горизонтальні зв'язки українського соціуму були слабкими й раніше, а за відсутності ще й вертикальних суспільство перетвориться на аморфну некеровану масу.

Декласоване суспільство, перехід безробітних в маргінальне існування – втрати соціуму найближчим часом можуть бути дуже важкими. Суперечності найманої праці і капіталу в умовах кризи, зростаючого безробіття, практично нульових доходів державного бюджету різко загострюються. Україна стоїть на порозі дуже гострого соціального конфлікту.

Рівень безробіття в Україні за підсумками 2009 року становитиме близько 9%. Про це повідомив Державний центр зайнятості та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

За прогнозами Державного центру зайнятості, в поточному році послугами служби зайнятості скористаються близько 3 млн. українців, або 10,5% від працездатного населення. Для порівняння, за підсумками 2007 року в Державну службу зайнятості звернулося 2,419 млн. чоловік, у 2008 – 2,5 млн. чоловік, або 8,46% і 8,75% від працездатного населення відповідно.

У січні кількість українців, які звернулися до центрів зайнятості, зменшилася порівняно з груднем 2008 року на 129,3 тис. до 157 тис. Крім того, сповільнилися темпи зменшення вакансій. Так, якщо в кінці 2008 року кількість вакансій, заявлених роботодавцями в службу зайнятості, в середньому за добу скорочувалася на 2 тис., то в кінці січня 2009 року – лише на 500 одиниць.

Сьогодні вакансії є практично у всіх галузях економіки. При цьому спостерігається підвищений попит на менеджерів з реклами та продажу, а також на ІТ-фахівців. Крім того, повертається попит на банківських службовців. Також, за словами директора Державного центру зайнятості, з урахуванням того, що знайти високооплачувану роботу в умовах кризи досить проблематично, українці дещо змінили ставлення до рівня оплати праці. Так, якщо в жовтні 2008 року на вакансії з зарплатою в 1,5 тис. грн погоджувалися неохоче, то тепер попит на такі вакансії виріс.

Міністерство праці і соціальної політики провело аналіз ринку праці на сході країни з метою вивчення зайнятості населення в промислових регіонах. На основі отриманих даних у відомстві прийшли до висновку, що нової хвилі безробіття в Україні не очікується. Як підкреслювали у Мінпраці, аналіз

проведеного моніторингу з промислових регіонах свідчить про те, що ситуація набуває позитивної динаміки і виробництво на багатьох промислових об'єктах відроджується у порівнянні з початком кризи, про що свідчать запити таких підприємств о необхідності додаткового пошуку працівників виробничих професій.

Опитування, проведене компанією «Research & Branding Group» 20–30 січня 2009 року, показало, що лише половина наших співвітчизників (50,2%) вважають, що звільнення їм не загрожує. Водночас 10,2% працездатного населення вже втратили роботу, а 39,6% вважають, що це незабаром може трапитися і з ними. Зменшення зарплати відчули на собі 30,6 % громадян України, ще 32,5% вважають, що їхній заробіток може бути зниженим, і лише 36,9% у січні були впевнені у стабільності своєї роботи і заробітку.

За даними Державного комітету статистики, у січні 2009 року в Україні було зареєстровано 900,6 тис. безробітних (3,15 працездатного населення), серед яких 485,2 тис. жінок і 415,4 тис. чоловіків, 670,9 тис. з них отримували допомогу безробітним, середній розмір якої становив 604,42 тис. гривень.

Як повідомлялося, у вересні 2009 р. кількість зареєстрованих безробітних в Україні в порівнянні з попереднім місяцем знизилася на 26,9 тис. та склала 542,7 тис. людей (1,9% від працездатного населення). За інформацією Держкомстату, допомогу з безробіття у вересні отримали 426,4 тис. людей, середній розмір допомоги склав 651,84 грн. Кількість зареєстрованих безробітних в Україні у жовтні 2009 р. зменшилася до 508,4 тис. або 1,8% від працездатного населення. Допомогу по безробіттю в жовтні отримували 399,4 тис. осіб, її середній розмір становив 651,68 грн [1].

Однак, на такій великій території як Україна, казати про середній рівень безробіття характерним для всіх регіонів країни, не зовсім коректно з наукової точки зору. Як ми вже згадували про східний регіон, де спостерігається відносна стабільність на ряді підприємств. Проаналізувавши економічну динаміку і рівень безробіття можна сказати, що згідно з оприлюдненими статистичними даними, найбільша кількість безробітних працездатного віку в нашій країні було зафіксовано в Рівненській області - 14,2%. Друге місце за цим показником займає Чернігівська область – 13%, а третє – Тернопільська (12,9%).

Разом з тим, найвищий рівень зайнятості населення працездатного віку в поточному 2009 році був зареєстрований у Києві. Рівень безробіття в столиці досяг позначки 0,3%, що в 7,3 рази менше середньоукраїнського показника.

У поточному році ринок праці Донецької області зазнав істотний негативний вплив наслідків економічної кризи. Так, до початку року на обліку в центрах зайнятості перебувало 57,9 тис. осіб, що на 50,2% більше ніж на 01.10.2008 року. Про це повідомляє прес-служба Донецької ОДА [3].

Спостерігається поступове зменшення рівня зареєстрованого безробіття. Рівень безробіття на 1 жовтня 2009 року становив 1,8%. Зменшення у порівнянні з 1 січнем 2009 року (2,0%) склало 0,2 процентних пункти.

За прогнозами Державної служби зайнятості, навесні на ринку праці можуть з'явитися ще два мільйони безробітних, особливо у таких сферах, як промисловість, торгівля і сфера послуг. Втім, це лише число тих, хто матиме бажання і підстави офіційно звернутися до служби зайнятості. Скільки людей насправді лишиться без заробітку на той час, сьогодні визначити неможливо. Отже, безробіття і зниження доходів – загроза реальна і така, що вже торкнулася понад 40% наших громадян. За даними інших опитувань, понад 42% громадян вважають, що їхній матеріальний стан вже погіршився і майже 60% впевнені, що соціально-економічна ситуація в країні продовжує погіршуватись.

Працівники бюджетної сфери втратили надбавки до зарплат. В цілому купівельна спроможність населення вже знизилась більш, ніж на третину і продовжує падати. Першою реакцією на кризу власників навіть успішних приватних підприємств було зведення до мінімуму «світлих» зарплат та скорочення робочого тижня. А і без того високе як для Європи майнове і соціальне розшарування суспільства стало ще більшим. Проблема не тільки в цифрах доходу. Наприклад, половина працюючого населення не ходить до лікаря. У тому числі ті, хто потребує. Тому що або немає грошей, або немає бажання стояти в чергах у безкоштовних лікарнях.

Виходить, що справа не тільки в доходах. А в тому, що більше половини нашого населення відрізана від сучасних благ: якісна медична допомога, якісна освіта, в тому числі шкільна, тощо

У соціальній політиці утворилася колосальна кількість дірок. В англійській мові є поняття Social safety net. Сітка соціальної безпеки. В узькому розумінні включає систему грошових допомог, що виплачуються з метою боротьби з бідністю. У більш широкому сенсі охоплює всі види соціальних витрат, що направляються малозабезпеченим. Є й ще одне поняття, яке у нас почали вживати, не дуже розуміючи його зміст – соціальна згуртованість. Жодна більш-менш велика громадська соціальна група не може залишитися на узбіччі прогресу, який йде в країні – це основний критерій соціальної держави.

В даний час кількість інвалідів в Україні налічує близько 3 млн. чоловік. Виходить, що більше 6% населення – інваліди, які у своїй масі майже не мають можливості приймати активну участь у соціальному житті суспільства, навіть не тому, що немає грошей. Їм не дають шанс адаптуватися в наш світ. Зараз Україна підписала Конвенцію ООН «Про права інвалідів». Там дуже високі вимоги по відношенню до того, як країна та суспільство повинні перебудувати життя, щоб інваліди почували себе не інвалідами, та мали змогу брати активну участь у житті суспільства.

Політика соціального розвитку населення України повинна враховувати те, що здоров'я людини, що

є багатством нації, визначається, перш за все, такими факторами:

- на 45 - 55% способом життя та харчуванням;
- на 17 - 20% зовнішнім середовищем, в тому числі умовами праці та екологією;
- на 8 - 10% залежить від стану охорони здоров'я;
- і лише на 5% генетикою.

Останнім часом демографічна ситуація суттєво змінилася. Почало спостерігатися зменшення населення (табл. 1).

Таблиця 1

Демографічна структура населення України (за даними ООН)

	1955	1970	1985	2000	2005	2020	2035	2050
Населення України, тис. чол.	40099	47317	50941	49116	46481	39609	32805	26393
В тому числі у віці, %								
0-4	9,5	7,3	7,4	4,3	4,1	4,3	3,8	4,2
5-14	14,9	17,6	14,2	13,6	10,7	9,4	8,4	8,9
15-24	18,7	14,7	14,3	14,9	15,8	9,6	10,2	8,9
25-59	37,3	35,9	34,4	30,2	29,7	29,0	18,2	2,3
60 і більше	10,9	14,0	16,4	20,7	20,9	25,2	30,5	38,7
65 і більше	7,5	9,1	11,3	14,0	16,1	18,0	23,3	29,1
80 і більше	1,2	1,4	2,0	2,3	2,7	4,5	5,6	7,9
Медійний вік, років	28,5	32,2	34,2	37,5	39,0	42,5	48,2	51,9

Українське суспільство невблаганно старіє. Не варто спокушатися перспективами економічного зростання: як свідчить досвід інших європейських держав, поліпшення добробуту скоріше негативно впливає на народжуваність. Більш того, багато сучасних демографів констатують, що цивілізованість країни зворотно пропорційна рівню народжуваності. З цієї причини природний спад населення (по триста тисяч людей на рік) – це надовго. Тому державі особливу увагу необхідно приділити збільшенню тривалості активного життя людини, можливості реалізації його потенціалу.

За офіційними даними в Україні 28% населення живе за межею бідності. І незабаром, через глобальний стрибок цін, ця цифра може збільшитися.

За останні 10 років українська нація втратила 4 мільйони осіб. Хоча за 6 років державне фінансування медицини зросло в 4 рази, а споживання ліків – у три рази, рівень смертності в країні тільки збільшився. Найгірша ситуація, зареєстрована в сільській місцевості, де проживає 40% українців.

Західні експерти прогнозують загрозу до збільшення рівня бідності у країнах Східної Європи. Недавні успіхи, досягнуті в зменшенні рівня бідності у цих країнах протягом 10 останніх років, зараз знаходяться під загрозою "зростаючої невпевненості в світовій економіці", як зазначають вони.

Ця невпевненість проявляється у зниженні купівельної спроможності яка також пов'язана з високою інфляцією в цих країнах, у тому числі і в Україні. По-перше, це стосується цін на продукти харчування та енергоносії.

Як відомо, купівельна спроможність українців опинилася на передостанньому місці в Європі: Україна зайняла у цьому рейтингу 39 місце. Купівельна спроможність населення України за методикою цього рейтингу становить 1487 євро на людину. На останньому, сороковому місці опинилася Молдова, де рівень купівельної спроможності складає всього 685 євро.

З січня по жовтень 2009 року споживчі ціни в Україні підвищилися на 26,2%. Це означає, що сьогодні на 1000 грн можна купити стільки ж товарів і послуг, скільки на 738 грн рік тому. Інфляція в січні-травні 2009 року склала 7,4% (за аналогічний період 2008 року – 14,6%), в основному з-за обмежувальних дій Національного банку України, завдяки яким грошова маса за січень-травень зменшилася на 9,2% (за аналогічний період 2008 року – збільшилася на 8,5%). У той же час цей порівняльний успіх виглядав гнітюче на загальносвітовому тлі, оскільки за підсумком першої половини 2009 року в Україні було зафіксовано найвищий показник інфляції у світі – 8,6%. Лідери подорожчання – продукти харчування: м'ясо та м'ясопродукти, олія та жири, фрукти, цукор.

Зростання цін на продукти харчування, викликане подорожчанням палива і інфляцією, це спостерігається і в багатьох інших країнах. З літа минулого року, за даними ООН з продовольства і сільського господарства, ціни виросли в середньому на 45%. Рекордних рівнів досягла вартість пшениці, рису, кукурудзи і рослинного масла.

Експерти попереджають, що це загрожує привести до глобальної продовольчої кризи. Найболючіше вона вдарить по країнах, що розвиваються, і, крім іншого, може спровокувати соціальне невдоволення.

В Україні з 2001 року межа бідності зросла майже в три рази – з 172 гривень у 2001 до 500 гривень у 2007 році, але при цьому рівень бідності залишається 28%. Такі дані були озвучені під час Міжнародної конференції з питань подолання бідності [1].

В основі вирішення проблеми бідності лежить принцип соціальної справедливості, тобто встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей соціального і матеріального добробуту. Подолання бідності є одним з пріоритетних напрямів соціальної політики в Україні.

Зараз головні зусилля уряду спрямовані на підвищення рівня заробітної плати; підвищення зайнятості населення; вдосконалення надання адресної соціальної допомоги та соціальних послуг; соціальний захист непрацевдатних громадян та осіб з обмеженими фізичними можливостями; соціальну підтримку сімей з дітьми та дітей, позбавлених батьківської опіки; поліпшення житлових умов соціально вразливих верств населення.

За останній рік реальні доходи населення зросли на 12,8%, в т.ч. реальна заробітна плата – на 12,5%. А за січень-лютий 2008 року доходи зросли на 22,1%, а заробітна плата – на 15,5%. Проте внаслідок високого рівня інфляції їх реальний рівень значно нижчий.

Соціальна справедливість у сфері економіки – це відповідність економічних відносин тим уявленням, потребам та інтересам, які домінують у певному суспільстві щодо можливості користування життєво необхідними благами. У різні часи вважалося справедливим розподіл благ в залежності від різних критеріїв: за походженням, громадським і майновим станом, кількістю вкладеної праці, складом сім'ї і т.ін.

Нерівність доходів характерна для всіх економічних систем, і саме вона часто ставала причиною соціальних потрясінь, переворотів, революцій, політичних та економічних криз. Тому в сучасному світі держава активно регулює не тільки економіку, але і тісно пов'язані з нею соціальні процеси.

У ринковій економіці соціальної справедливості реалізується головним чином через перерозподіл доходів між різними групами населення, надання соціальних гарантій, створення рівних стартових умов для всіх верств населення. Поняття «якість життя» використовується дуже широко, але воно не має загально визначеної формалізованої структури та стандартного набору індикаторів. Пріоритети залежать від потреб людей, тісно пов'язаних з рівнем розвитку країн і регіонів, тому критерії оцінки якості життя не збігаються для розвинених і країн, що розвиваються. Найбільш повний перелік компонентів якості життя, що використовуються у міжнародних порівняннях та національних оцінках розвинених країн, включає такі блоки:

- доходи населення;
- бідність і нерівність;
- безробіття і використання робочої сили;
- динаміка демографічних процесів;
- освіта та навчання;
- здоров'я, продовольство та харчування;
- стан житла (населених пунктів), інфраструктура, зв'язок;
- ресурси та стан природного середовища;
- культура, соціальні зв'язки, сімейні цінності;
- політична та соціальна стабільність (безпека);
- політичні і громадянські інститути (демократія і участь).

Достойний рівень життя, який забезпечується певним рівнем прибутку, є основним критерієм приналежності людини до середнього класу у розвинутих демократичних країнах. Економічний ріст супроводжується формуванням середнього класу і збільшенням його чисельності – через те, що зростають доходи, збільшується рівень освіти, з іншого боку сам середній клас, як сукупність найбільш активних економічних діячів, провокують економічний ріст. Формування масового середнього класу в постсоціалістичних країнах декларується як одна із найважливіших цілей соціально-економічних перетворень.

В найбільшій мірі рівень та якість життя визначається обсягом споживання всіляких благ, які залежать, перш за все, від розміру грошових доходів.

Основним джерелом доходу для громадян є заробітна платня. Проте, більшість представників потенційного середнього класу, так чи інакше, пов'язані з неформальною оплатою праці.

Якщо, в 1995 році середньомісячна заробітна платня в Україні складала 73 грн., то в 2009 році вона досягла рівня 1806 грн. Проте, інфляція в березні 2008 року склала 3,8%. У річному ж вимірі з березня 2007 по березень 2008 року інфляція складає вже 26,2%.

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства у I кварталі 2009 р. склали 2715 грн. Міське домогосподарство отримувало в середньому за місяць 2851 грн., сільське – 2411 грн. У середньому на одного члена домогосподарства загальні доходи становили 1044 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 1122 грн., у сільських – 880 грн [2].

Таким чином, покращення якості життя, підвищення доходів населення є найважливішими

задачами економіки, за допомогою рішення яких, буде підвищено рівень життя населення і якість життя у нашій країні. Функція держави полягає у тому, щоб забезпечити соціальну справедливість, виконання законів і правопорядок і достойне життя громадян.

Література

1. Спостереження та вимірювання соціальної захищеності населення України: проблеми становлення / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новикова, О. І. Амоша, Н. С. Власенко та ін.: Монографія / НАН України, ІЕП: Держкомстат України. – Донецьк; К., 2003. – 440 с.
2. Соколик М. Підвищення заробітної плати як фактор формування середнього класу в Україні // Економіст. – 2005. - № 7 – с. 30-33.
3. Теоретические и прикладные аспекты функционирования производственного комплекса региона / А. И. Амоша, И. П. Булеев, Н. Д. Прокопенко и др.: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти; Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк, 2004. – 424 с.

Надійшла 14.03.2010

УДК 334.012.64

Т. В. ЗАРЕВЧАЦКАЯ

Донбасская государственная машиностроительная академия, г. Краматорск

РОЛЬ ИННОВАЦИОННОГО МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Исследованы тенденции развития малого предпринимательства Украины на региональном и общегосударственном уровнях. Обосновано значение малого инновационного предпринимательства для преодоления кризисных явлений на уровне регионов. Выявлены способы повышения эффективности деятельности инновационно ориентированных малых предприятий, в процессе преодоления кризисных явлений.

Tendencies of development of small business of Ukraine at regional level and nation-wide level are investigated. Value of small innovative business for overcoming of the crisis phenomena at level of regions is proved. Ways of increase of efficiency of activity of innovatively focused small enterprises, in the course of overcoming of the crisis phenomena are revealed.

Ключевые слова: малое предпринимательство, кризис, инновации, инновационная деятельность, эффективность.

Постановка проблемы. Влиянию экономического кризиса подвержены все без исключения субъекты хозяйствования и отрасли экономической деятельности. Кризисные явления на уровне предприятий сопровождаются падением производства, нехваткой оборотных средств, сокращением персонала. Столь негативные экономические явления приводят к росту безработицы, сокращению доходов населения и к резкому снижению покупательной способности. В то же время экономический кризис является толчком для структурных изменений в экономике, поскольку преодоление кризисных явлений требует от предприятий пересмотра системы управления, маркетинга, использования ресурсов и, зачастую, изменения вида деятельности. Такая мобильность в управлении, производстве и использовании интеллектуального потенциала присуща малым предприятиям в связи с их относительно незначительным объемом ресурсов, требующих перераспределения, по сравнению с крупным бизнесом. При этом определяющим фактором в обеспечении эффективности деятельности малого предприятия в долгосрочном периоде является его инновационная активность в виде способности к самостоятельной разработке новых продуктов или к внедрению существующих инноваций.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам малого предпринимательства и исследованию его роли в преодолении кризисных явлений в обществе посвящены работы таких ученых, как В. Е. Лялин, К. В. Павлов, В. В. Хахулин, В. И. Ляшенко [1], А. Левинсон [2]. В. Мау [3]. В то же время нерешенным остается вопрос значения инновационного малого предпринимательства для экономических процессов на региональном уровне в условиях экономического кризиса.

Целью статьи является исследование тенденций развития малого предпринимательства на региональном уровне и выявление способов повышения эффективности деятельности инновационно ориентированных малых предприятий в процессе преодоления кризисных явлений.

Содержание исследования (основной материал). Толчком к развитию малого предпринимательства в странах постсоветского пространства послужил политический и экономический кризис 90-х годов прошлого столетия. Однако, как справедливо отмечено В. Мау: «Тогда, при всей сложности ломки коммунизма и перехода от общественной собственности к частной, это была серия кризисов, довольно хорошо известных» [3] и, поэтому, относительно безболезненно преодолимых с помощью использования опыта других стран. В настоящее время наблюдается интеллектуальный кризис, по своим признакам сравнимый с Великой депрессией. Поэтому основным путем его преодоления является